

Het Markiezaatsmeer, een vergeten deel van de Oosterschelde

door F. J. Rabe

In een aantal artikelen zijn de vele aspecten van de Oosterschelde in verleden en heden toegelicht. Ook de veranderingen zijn aan bod gekomen met als gevolg bijvoorbeeld het verlies van de schorren bij Bergen op Zoom met de zilte, grazige vegetaties en het op uitgebreide schaal voorkomende Zeekraalverbond (gebied 15 in het artikel van Ad Huijskes). Hoewel het verlies van de schorren niet te compenseren is, moet de vraag gesteld worden of het verlies van de schorren ook het verlies van het gebied als natuurgebied betekent.

Het Markiezaatsmeer

Het Verdrongen Land van het Markiezaat van Bergen op Zoom vormt het meest oostelijke deel van de Oosterschelde en grenst direct aan de hoge wal van Noord-Brabant (de zogeheten steilrand). Hier vinden we de enige plaats in Nederland waar de in het Pleistoceen gevormde dekzanden direct aan zee grenzen. Juist de overgang van de hoog op de pleistocene dekzanden gelegen landgoederen als Lindonk en Mattemburgh met de oude bossen, naar de schorren en slikken van de Oosterschelde met de zo sterk verschillende flora en fauna geeft dit gebied de unieke waarde in Nederland.

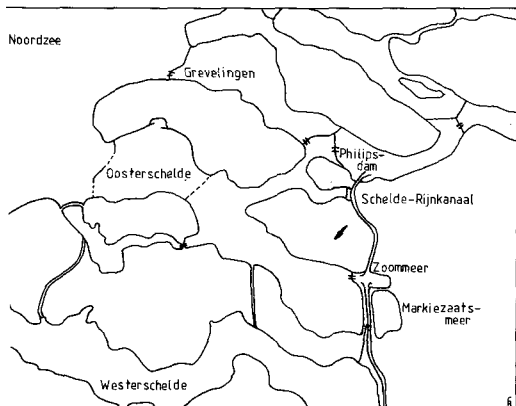
In het kader van de compartimenteringswerkzaamheden Oosterschelde wordt de Schelde-Rijnverbinding met behulp van twee scheidsdammen, de Philipsdam en de Oesterdam, afgesloten van de Oosterschelde. Om waterhuishoudkundige redenen wordt oostelijk van de Schelde-Rijnverbinding de Markiezaatsdam aangelegd en hierdoor ontstaat een 2.200 ha groot gebied: het Markiezaatsmeer.

Ontziltling en waterbeheersing

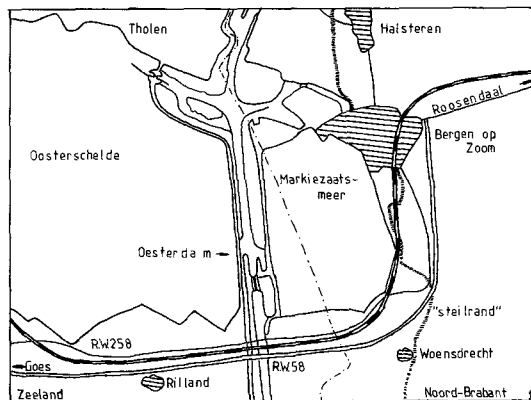
Na de omkading van het Markiezaat is het het meest aantrekkelijk het meer op langzame wijze als gevolg van neerslagoverschotten en polderafvoeren zoet te laten worden. Dit brengt een geleidelijke afbraak van de getijden- en zoutwatergebonden organismen met zich mee, met als gevolg een goede spreiding van het zuurstofgebruik uit het water. Dit voorkomt direct stankbezwaar en andere ongeordendheden zoals het ontstaan van een niet omkeerbare toestand van zuurstofloosheid in de bodem.

Indien men met betrekking tot de waterbeheersing in het gebied kiest voor een 'regenmodel' zal het waterpeil in het bekken bepaald worden door een samenspel van neerslag, verdamping en ondergrondse watertoevoer (kwel) vanuit de omliggende gebieden. Indien geen watertoevoer naar het Markiezaatsmeer plaats vindt kan de waterstand naar verwachting in extreme gevallen aan het eind van de zomer ten opzichte van het uitgangspeil 50 cm gedaald zijn.

Zuid-west Nederland.

Zuid-oostelijk deel van de Oosterschelde. - - - provinciegrens.

Onder gemiddelde omstandigheden verwacht men dat deze peildaling 15 à 20 cm zal bedragen. In de winter kan de natuurlijke stijging vrij aanzienlijk zijn. In het regenmodel kan deze stijging beperkt worden door de instelling van een maximumpeil en de afvoer van overtollig water via een lozingsmiddel naar het Zoommeer.

Het Oostvaardersplassengebied in de zuidelijke Flevopolder kent hetzelfde systeem voor de waterhuishouding. In het Markiezaatsmeer komen zeer zwak hellende gebieden voor. Volgens berekening zullen bij een peilschommeling van ca. 50 cm grote oppervlakten van het gebied wisselend nat en droog zijn. Deze inundatiezone zal ongeveer 400 ha bedragen en dit is maar liefst 20% van het hele gebied. Een meer met dergelijke flauwe hellingen zal een waardevolle habitat voor in Nederland zeldzame organismen vormen. De fluctuatie van het waterpeil betekent dat een deel van de abiotische milieudynamiek, die nu nog in het gebied in de vorm van het getij bestaat, bewaard blijft.

De natuurlijke ontwikkeling

Prognoses van de Deltadienst van Rijkswaterstaat, hoofdafdeling Milieu en Inrichting te Middelburg, en van het Rijks Instituut voor Natuurbeheer te Leersum voorspellen de natuurlijke ontwikkeling van een zeer gevarieerd plantendek. Vanaf een diepte van ca. 3 m – N.A.P. tot en met de lutumrijke schorgronden zal zich een aantal zones ontwikkelen met bijvoorbeeld ondergedoken waterplanten, biezenvegetaties, Riet, grasrijke open struwelen of Iepenrijke Eiken-Essenbossen.

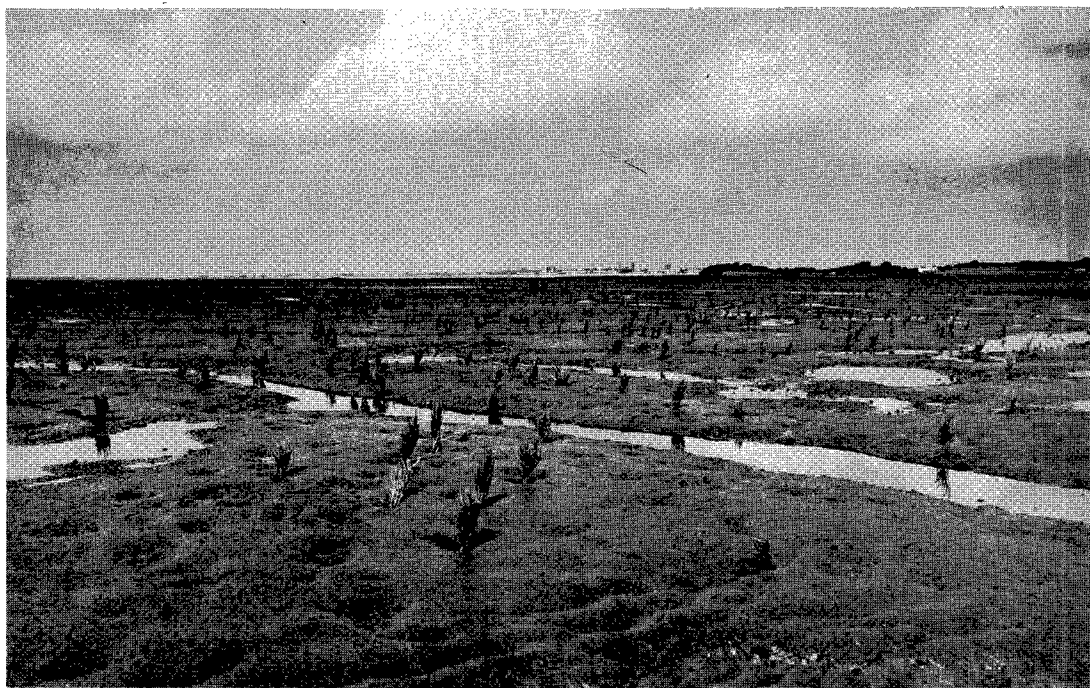
In wateren met een goede waterkwaliteit en een uitgebreide vegetatie zal zich een gezonde en uitgebreide fauna kunnen ontwikkelen. Een veelheid van soorten vissen zal met succes in het meer kunnen functioneren. Enkele mogelijke bewoners zijn: Modderkruipers, Stekelbaarzen, Brasems, Rietvoorns en Zeelten. De grote delen ondergelopen grasland in het regenmodel kunnen een gunstig paaigebied vormen vóór Snoeken en Kwabalen.

Aan vogels verwacht men een rijke schakering van Futen, Dodaarsen, verschillende soorten

eenden, rietvogels als Karekieten, Blauwborsten en Snorren, reigersoorten (Blauwe en Purperreiger) maar ook roofvogels als bijvoorbeeld Bruine kiekendieven. In de winter kan men een groot aantal gasten van verschillend pluimage verwachten. Ten aanzien van de zoogdieren zal het gebied vooral interessant zijn voor die soorten die grotere aaneengesloten rustgebieden nodig hebben. Voorbeelden hiervan zijn Otters en Bunzingen. Ook Reeën, Hermelijnen, Vossen, Dwergmuizen, ondergrondse woelmuizen en Waterspitsmuizen behoren tot de mogelijke bewoners.

Het lijkt waarschijnlijk dat rond de gemiddelde zomerwaterlijn rietvelden zich explosief zullen ontwikkelen. Dit zal kunnen leiden tot veenvorming en tot het dichtgroeien van het Markiezaatsmeer. Indien echter de rust in het gebied gewaarborgd wordt kan de Grauwe gans het gebied uitkiezen als broed-, foerageer- en ruigebied. Door de 'beheersaktiviteiten' van deze vogels wordt bijvoorbeeld een gebied als de Oostvaardersplassen open gehouden. In dit gebied verschenen in het gevolg van de Grauwe gans allerlei voor Nederland en in sommige gevallen voor West-Europa zeldzame vogels. De mogelijkheden in het Markiezaatsmeer voor vogels als Baardmezen, Grote en Kleine karekieten, Lepelaars, Purperreigers, Woudaapjes, Kleine en Grote zilverreigers, Blauwe en Grauwe kiekendieven worden door velen (Lebret, Vera, e.a. mondelinge mededelingen) zeer groot geacht.

Van buitengewoon belang is het hierbij te wijzen op de toekomstige relatie tussen het Markiezaatsmeer en de omringende gebieden. We mogen en kunnen het Markiezaatsmeer niet als een op zich zelf staand gebied beschouwen. Het zoute Oosterscheldegebied, de zoute Grevelingen, het zoete Zoommeer en het Verdrongen Land van Saeftinge zijn uitgelezen foerageergebieden voor de in de toekomst mogelijk in de Markiezaatsmeer broedende vogels, zoals bijvoorbeeld Lepelaars, reigersoorten en grote roofvogels. De aan het Markiezaatsmeer grenzende bossen kunnen weer broedgelegenheid bieden aan reigers en aan grote roofvogels die dan in het Markiezaatsmeer en in de Oosterschelde aan de kost kunnen komen.

Het Markiezaatsmeer zoals het er nu nog bij ligt. (foto René Kleingeld)

De ontwikkeling van de levensgemeenschap in het Markiezaatsmeer zal dus een afspiegeling zijn van de mogelijkheden van ca. 2.200 ha natuurgebied als onderdeel van een veel grotere oppervlakte omgevend, daaraan direct grenzend natuurgebied. Het Markiezaatsmeer zal dan in de toekomst binnen de Zeeuwse delta een soort uitvalsbasis worden met broedende vogels, die wat betreft hun voedselvoorziening op een veel groter gebied kunnen terugvallen dan louter en alleen 2.200 ha.

Of het Markiezaatsmeer een ontwikkeling als de Oostvaardersplassen of als het Lauwersmeer zal ondergaan en in de praktijk met de zo waardevolle Oostvaardersplassen te vergelijken zal zijn, zal de toekomst uitwijzen. Duidelijk is dat een dynamisch zoetwatermeer met een groot oppervlak moerasgebied en aanvullende broed- en foerageergebied in de directe omgeving een zekere verwachting in dat opzicht rechtvaardigt.

Bescherming en beheer

Zoals in alle gevallen van afdamming, inpoldering of landaanwinst in het verleden staan ook in het geval van het Markiezaatsmeer vele instanties te popelen om het gebied te gebrui-

ken voor allerlei ruimtevergende ontwikkelingen. Het voert te ver binnen dit kader alle dreigende ontwikkelingen op te sommen, maar ze beslaan alle gebieden van stedenbouw en recreatievoorzieningen, zoals bijvoorbeeld de bouw van 4.000 à 8.000 woningen of het scheppen van opvangmogelijkheden voor zo'n 10.000 dagrecreanten.

Voor de sluiting van de Markiezaatsdam moet dan ook de wettelijke bescherming van het gebied geregeld worden. Het meest voor de hand liggend is het Markiezaatsmeer in de gemeentelijke bestemmingsplannen van Reimerswaal, Woensdrecht en Bergen op Zoom op te nemen als natuurgebied. Uiteraard zal het gebied ook in de streekplannen (westelijk Noord-Brabant en Midden-Zeeland) een dergelijke aanduiding dienen te krijgen. Tot slot dient het Markiezaatsmeer op korte termijn tot beschermd natuurmonument of tot staatsnatuurmonument verklaard te worden.

Wil het Markiezaatsmeer zich ontwikkelen tot een hoogwaardig natuurgebied dan moet er aan enkele belangrijke voorwaarden worden voldaan: goede waterkwaliteit; rust en uitschakeling van storende menselijke activiteiten; op natuur gericht beheer. Indien in verband met het verspreid bezit beheer door één op het

beheren van natuurgebieden gespecialiseerde organisatie niet mogelijk blijkt zal een 'Natuurschap Markiezaatsmeer' met als doel de handhaving en de uitbouw van de natuurlijke en landschappelijke waarden van het Markiezaatsmeer een oplossing kunnen zijn. In dit Natuurschap zouden de betrokken gemeentes en provincies en het ministerie van c.r.m. en de stichting Het Brabants Landschap deel kunnen nemen.

Conclusies

In de vorm van het Verdrongen Land van het Markiezaat van Bergen op Zoom bezit Nederland een uiterst waardevol natuurgebied. Na de sluiting van de Markiezaatsdam en de ontziltiging van het Markiezaatsmeer mag men door een natuurlijke ontwikkeling het ontstaan van een nieuw, uitermate hoogwaardig en rijk-geschakeerd natuurgebied verwachten.

Vele plannen voor een verdere ontluistering van natuur en landschap worden ontwikkeld. Dit steekt schril af tegen de situatie elders in Nederland, waar men natuurgebieden niet mag bebouwen en men ze tegen negatieve ontwikkelingen zoveel mogelijk wil beschermen. In de situatie van het Markiezaatsmeer verandert in een deel van de kom van de Oosterschelde door een waterstaatkundig werk alleen het karakter van een natuurgebied. Het is dan ook des te merkwaardiger te moeten ervaren, dat dit natuurgebied na de uitvoering van het waterstaatkundige werk ineens opgeofferd mag worden aan bijvoorbeeld woningbouw en aan de daaraan verbonden recreatie. Dit is bovendien in tegenspraak met de regeringsbeslissing zoals die is neergelegd in de Nota Landelijke Gebieden. Daarin staat nota bene dat juist zoveel mogelijk alle waardevolle natuurgebieden veilig gesteld dienen te worden.

Het Markiezaatsmeer dreigt dus tussen de wal en het schip te geraken. Hopelijk onderkent men ook op bestuurlijk niveau de uitzonderlijke mogelijkheden voor de ontwikkeling van een toekomstig uitermate waardevolle levensgemeenschap en biedt men het Markiezaatsmeer de hoognodige bescherming, zodat het verlies aan oecologische kwaliteiten ten gevolge van de Deltawerken zoveel mogelijk beperkt blijft.

AANBEVOLEN LITERATUUR

ANONIEM, 1977. Tracé Oesterdam en omkading van het Markiezaat van Bergen op Zoom. Commissie Compartimentering Oosterschelde. Bergen op Zoom.

ANONIEM, 1978. Onderzoek naar de inrichtingsmogelijkheden van het Verdrongen Land van het Markiezaat van Bergen op Zoom. Werkgroep Verdrongen land van het Markiezaat. Bergen op Zoom.

ANONIEM, 1979. Streekplan Midden-Zeeland. Facetrapport Recreatie. Provinciale Planologische Dienst Zeeland, Werkgroep Recreatie, nota nr. 413. Middelburg.

ANONIEM, 1979. Voorstudie Openlucht recreatie westelijk Noord-Brabant. Concept-eindrapport, hoofdlijnen rapport. Streekgewest westelijk Noord-Brabant.

ANONIEM, 1979. Beschouwing over de toekomst van de afvalverwerking in Bergen op Zoom. Gemeente Bergen op Zoom.

ANONIEM, 1980. De inrichting van het verdrongen land van het markiezaat van Bergen op Zoom. Gemeente Bergen op Zoom.

ANONIEM, 1980. Concept-nota zandwinning compartimenteringswerken. Rijkswaterstaat. Compartimenteringswerken Oosterschelde. Bergen op Zoom.

ANONIEM, 1980. Nota ruimtelijke hoofdstructuur West-Brabant. Provincie Noord-Brabant. 's-Hertogenbosch.

ANONIEM, 1980. Ontwerp Streekplan Midden-Zeeland. Stuurgroep Streekplan Midden-Zeeland. Midden-Zeeland. Middelburg.

LEBRET, T., e.a., 1977. Wilde Ganzen in Nederland. Zutphen.

LEBRET, T., 1977. De tafelgewoonten van Meerkoeten en Grauwe Ganzen. De Lepelaar, nr. 50.

LOTTERIJMAN, J. A., 1980. De Camargue van het noorden. De Lepelaar, nr. 66.

POORTER, E. P. R., 1979. De Oostvaardersplassen. Een nieuw natuurgebied in Nederland. De Lepelaar, nr. 60.

POORTER, E. P. R., 1980. De Zilverreigers van de Oostvaardersplassen. De Lepelaar, nr. 66.

RABE, F. J., 1980. Het Markiezaatsmeer. Van oud naar nieuw natuurgebied. Natuur en Milieu. 80/6.

VERA, F. W. M., 1979. Het Oostvaardersplassen-gebied: uniek oecologisch experiment. Natuur en Milieu, 79/3.

VERA, F. W. M. 1980. De Oostvaardersplassen. De mogelijkheden tot behoud en verdere ontwikkeling van de levensgemeenschap. Staatsbosbeheer. Inspectie Natuurbehoud, afdeling Technische Zaken. (zie ook Natura juni 1980)

Adres van de schrijver: